

מבוא מזהר
שיחות הר"ן

שיחה יח

עם
ביאור חברותא
ללימוד בעיון

מענין הדפסת ספרים

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מח גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(חי"מ שמו שמח)

שיחות הר"ן סימן יח

מונה על פי דפוס ראשון שנת תקעה שהדפוס מוהרנ"ת בסוף ספרי מעשיות בשם ליקוטי מוהר"ן

פעם אחד סיפרנו עמו מענין הדפסת ספרים. שבדורות הללו נתרבו מאד בעלי מדפיסים. והם מדפיסים בכל פעם ספרים הרבה מאד מראשונים ואחרונים. וקפצי עליהם זבינא מאד. כי הכל קונים ספרים עכשיו וכו'. ואמר רבינו ז"ל. כי אמרו רז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל. ע"כ מדפיסים ספרים הרבה וכ"א קונה ספרים. כדי שיחיו ספרים ביד כ"א כדי שלא תשתכח התורה ע"י ריבוי הספרים הנמצאים ביד כ"א וא'. ואפילו ביד חייט וכיוצא נמצאים עכשיו ספרים. וכ"א חוטף וקונה ספרים כדי שיחיה ספרים ביד כ"א. כדי שלא תוכל התורה להשתכח ע"ז. אבל זה אין יודעים שכשאיין לומדים התורה אין מועילים הספרים כלל. כי בעו"ה נפל לימוד התורה מאד. וחלימוד הוא מועט מאד עכשיו בעו"ה. (חיינו כי מה יועילו הספרים הרבים שלא תשתכח התורה מאחר שאין לומדים אותה בעו"ה) :

מענין הדפסת ספרים

שיחות הר"ן אות יח

מקום זמן אמירת התורה
לא ידוע

פתיחה

רבנו מבאר טעם שמדפיסים הרבה ספרי קודש כי מרגישים שעתידה תורה להשתכח כמבואר בגמ' שכך אמרו חכמים, ועל כן גם כל אחד קונה הרבה ספרים, כי מרגיש שעתידה תורה להשתכח, וע"י שיהיה בידו ספרים יוכל ללמוד בהם ולא תשתכח, אבל למעשה לימוד ירד מאד, ועל כן לא מועיל מה שקונים הרבה ספרים.

שיחות

אין

לקוטי הלכות

יו"ד הלכות יין נסך הלכה ג' אות ה' – ועל-כן צריכין שניהם, בכתב ובעל פה בפרט, כדי לשמור האזהרה והזכרון, כי דברים הנכתבים מתקיימים לעולם. ובעל פה צריכים כדי לבאר אמתות הדינים ודרכי התורה היטב באמת לאמתו, שזה אי אפשר לבאר כי אם על פה דיקא, אבל ברבות הימים כשהתגבר הגלות וחשו חכמינו זכרונם לברכה שלא תשתכח התורה שבעל פה מישאל, חס ושלום, על-כן התיירו לכתב גם תורה שבעל פה, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, כי ראו שחש השכחה גרוע יותר מהחשש שיש בכתבה, שלא יפרשוהו ברצונם, חס ושלום, כי החששא של שכחה גרוע יותר. ועל-כן התיירו לכתב גם תורה שבעל פה, אף בשפותבין תורה שבעל פה צריכין לכתב הרבה מאד מאד כדי לבאר ולפרש היטב האמת לאמתו, כי דברים הנכתבים בספר יכול הקורא לפרשם כרצונו כנ"ל, על-כן צריכין לבאר ולפרש הדבר היטב בכמה פרושים ובאורים, ופרוש לפרושים כדי שלא יוכל הטועה לטעות מהפרוש והכונה האמתית. וכמו שאנו רואין שמיום שהתחילו לכתב תורה שבעל פה נתרבו ספרים הרבה מאד בעולם, כי לא סגי בלאו הכי פנ"ל, בפרט שבכל פעם נתמעטין הלכבות ונחלשין הדעות, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, ואנן כסיכתא בגודא לגמרא וכו', (עין שם בערובין). וכמבאר בכל ספרי המחברים ועל-כן צריכין בכל פעם ספרים הרבה לפרש פונת דברי רבותינו זכרונם לברכה היטב. וכמו שאנו רואין שהר"ף קצר פסקי הגמרא בספריו הקדושים. ואחר כך נתרבו הספרים לבאר ולפרש דבריו, או לחלק על דבריו במקום שלא נראו להם דבריו, ואחר כך נתחברו ספרים על נושאי פליו של הר"ף. וכן בשאר ספרים וכו', וכלם צריכים להעולם מאד ואם לא היו אלו הספרים לא היינו יודעים עתה שום דין. וכן בדרכי מוסר ויראה ועצות ודרכים לעבודת הבורא יתברך מתרביין בכל פעם ספרים קדושים. הכל כדי לבאר ולגלות לנו היטב אמתות הדרכים והעצות לזכות לעבודת הבורא יתברך באמת. וכל מה שמתארף הגלות יותר, בעוונותנו הרבים, ונתמעטין הלכבות צריכין בכל פעם ספרים הרבה יותר כדי לבאר אמתות הכונה היטב, לשבר מלתעות על, להוציא מלבן של הטועים והבופרים שלא יוכלו להפך ולהטעות מן האמת, חס ושלום, על-כן ברבות הימים שראה ה' יתברך שהגלות מתגבר ביותר והלכבות נתמעטין מאד מאד וצריכין ספרים הרבה מאד, על-כן חמל ה' על עמו וסבב ברחמי הנפלאים והמציא בעולם חכמת מלאכת הדפוס כדי שיתרבו ספרים הרבה בעולם, כי כפי רבוי הספרים של אלו הדורות לא היה אפשר לכתבן בשום אופן ובאמת אנו צריכין כלם. כי בודאי אי אפשר לנו עתה לידע דיני התורה על ברין, כי אם בשיהיה לנו ספרי הש"ס עם פרוש רש"י ותוספות ומהרש"א ושאר מפרשים, וספרי הר"ף עם כל הפרושים, וספרי הרא"ש והרמב"ם ונושאי פליו, והטור ומפרשיו, וספרי האחרונים, הבית יוסף והרמ"א ונושאי פליו וכו' וספרי שאלות ותשובות וכו', שבכל אלו משתמשים הגדולים בספרי תשובותיהם בשורצים לברר לנו דין לאמתו. ובלעדי כל הספרים הנ"ל ויותר מהם, אי אפשר עתה לברר הדין לאמתו. וכן בדרכי עצות ומוסר בעבודת ה', שצריכין כל ספרי המדרשים ופרושיהם וספרי הזוהר הקדוש וכתבי האר"י זכרונם לברכה, וראשית חכמה וכו' וכו'. על-כן מה יקרו חסדי ה' יתברך אשר חמל עלינו ונתן לנו מלאכת הדפוס, שעל-ידי-זה מתרביין הספרים ונקנין בזול גדול. ויש ספרים הרבה בכל עיר ואצל כל אחד ואחד, ועל-ידי-זה מתקיימת התורה בישאל עתה, כי בשפותבין תורה שבעל פה צריכין לכתב הרבה מאד כדי לבאר האמת לאמתו. ובכל דור ודור שנמעטין הלכבות יותר צריכין לבאר יותר וצריכין להרבות בספרים קדושים יותר. וכמו שכתב רבנו, זכרונם לברכה (בסימן סא), שבבר יש הרבה ספרים ועוד עתידים להיות הרבה ספרים, וכלם צריכים להעולם מאד ואסור להעליג על אחד מהם וכו'. וזה שזאמר, "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ", ופרש רש"י, יותר ממה שנתכתב, 'הזהר' לקיים דברי חכמים בעל פה. ואם תאמר, למה לא נכתבו, עשות ספרים הרבה אין קץ? אם באנו לכתב לא הספקנו, הינו כנ"ל שדברים שבעל פה אם רוצים לכתבם צריכים לכתב הרבה מאד כנ"ל, על-כן הוא חסד גדול מלאכת הדפוס, שעל-ידי-זה יכולים להדפיס ספרים הרבה מאד כנ"ל, שעל-ידי-זה לא תשתכח התורה מישאל וכו'.

קושיות

א. פעם אחד ספרנו עמו – הלשון צ"ע. ונראה הכוונה לומר שלא חידשנו לו איזה דבר אלא שאנו העלינו את הנושא ואז הוא אמר וכו'.

ב. כי הכל קונים ספרים עכשו וכו' – צ"ע מאי וכו'.

ג. כיון שאמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח אלא שלא מועיל כיון שלא לומדים – צ"ע אם לא לומדים כיצד יודעים שעתידה תורה שתשתכח? נ"ל שהיא הרגשת הלב בבחי' אע"פ דלא חזי מזליה חזי

ד. כיון שאמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח לכן קונים ספרים – צ"ע הרי בזמן רבנו כבר בוודאי התקיים נבואת חכמים שתשתכח התורה וא"כ לא קונים כדי שלא תשתכח כבר נשתכחה אלא קונים כדי שלא לשכוח. נראה כיון שכל הזמן הולך ומשתכח יותר ויותר.

ה. כיון שאמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח, לכן קונים ספרים – צ"ע הרי רשב"י אמר שלא תשתכח ועל זה אמר רבנו תורה שלימה 'לכו חזו' בתחילת הלוקוטי מוהר"ן. שם ביארנו שרשב"י התכוון שאע"פ שתשתכח אבל ע"י הזוהר והתקרבות לצדיקים שבכל דור ולימוד התורה שיחדשו השכחה לא תגרום לניתוק מהקב"ה.

ו. כיון שאמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח, לכן קונים ספרים – צ"ע כי שם בשבת קלח: מבואר שלא תשתכח לגמרי אלא שישכחו הלכות בטומאה וטהרה א"כ מדוע קונים גם כל הספרי תורה שלא תשתכח, ולא רק ספרי טומאה וטהרה?

ז. אפילו ביד החיט וכיו"ב – צ"ע מה מיוחד בחיט שדווקא אותו הזכיר שאצלו זה חידוש שקונה ספרים כדי שלא תשתכח התורה?

ח. שכתבין לומדים התורה, אין מועילים הספרים כלל – צ"ע ראה לק"ה לעיל כמה משבח מוהרנ"ת את המצאת הדפוס שע"ז לא תשתכח תורה מישראל. וגם רבנו בתורה ס' ו' אומר כי יש כמה ספרים עכשו, וגם עתידים להיות עוד כמה ספרים, וכלם צריכים להעולם. וראה מה שהאר"י בזה בלק"ה אהע"ז ו'י. ומדוע אומר רבנו שאין מועיל כלל? נראה כוונתו לאותו אדם שקונה לא מועיל הספר כלום אם לא לומד בו.

ט. מה יועילו הספרים הרבים שלא תשתכח התורה מאחר שאין לומדים אותה – צ"ע הרי גם למדנים לפעמים קונים ספרים אע"פ שלא לומדים אותם אלא רק מעט כדי כשיגיעו לנושא הנלמד בהם ילמדו בו, כך גם חייט ירא שמים כשיש לו ספק בהלכה מעיין בספר באותה הלכה אע"פ שאינו מתמיד בלימוד מטרדת הפרנסה. אבם אם לא יקנו בוודאי תשתכח התורה. ועוד שאם לא היו קונים הרי היו נאבדים הרבה ספרים ולא היו לדורות אחרונים שרבו בו הלומדים.

³ תורה ס' אות ה' – מפל מחלקת נעשה ספר, בחינת שאלות ותשובות. כי המחלקת היא שאלה וקשיא, שמקשין ושואלין עליו, והוא שב בתשובה, ועל ידי זה הוא משיב ומתרץ השאלה, ונעשה מזה בחינת ספר שאלות ותשובות. כי על ידי התשובה, על ידי זה נתחדשים אצלו כמה ספרים. כי יש כמה ספרים עכשו, וגם עתידים להיות עוד כמה ספרים, וכלם צריכים להעולם. ובתחלה כשלא היה לו אמונת חכמים, אזי היו כל הספרים אצלו בלא, כי היה מלעיג עליהם, כמו שכתוב (קהלת יב יב) עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה וכו'. והינו שמלעיג על רבוי ספריהם, ואזי כלם בלא אצלו. וכששב בתשובה על זה, אזי נתחדש אצלו בכל פעם ספר, כי חוזרים ונחשבים אצלו כל הספרים שבתחלה היו בעיניו בלא. והכל לפי המחלקת, כי הוא מסתכל ומתבונן בהמחלקת, מפני מה הם חולקים בך, באלו הדברים, ולא באפן אחר, ועל ידי זה מתבונן איך לשוב בתשובה, ולתקן האמונת חכמים, כי משם נמשך המחלקת, על ידי שפגם באמונת חכמים. ולפי התשובה, לפי המחלקת, כן הוא חוזר ושב אל אמונת חכמים, וכמו כן נתחדש אצלו ספר, כי חוזר ונחשב בעיניו מה שהיה בתחלה בעיניו בלא. וכן בכל פעם לפי המחלקת, כן התשובה, ששב וחוזר אל האמונת חכמים, וכמו כן נתחדש אצלו ספר אחר, כי חוזר ונחשב בעיניו עוד איזה ספר אחר, שבתחלה היה מלעיג עליו, והיה בעיניו בלא כנ"ל. ועל פן על ידי המחלקת נעשה ספר. וזה בחינת (איוב ל"א) וספר כתב איש ריבי – שעל ידי ריב ומחלקת נעשה ספר.

⁴ לק"ה קדושין הלכה ג' אות כא – וזהו בחינת הדפסת ספרים קדושים של התורה הקדושה שנתפשטה עכשו ביותר שהוא דבר גדול והוא התקרות משיח, כמבאר בהתורה "חדי רבי שמעון" (סימן סא) שרבי הספרים הם טובה גדולה ותקון גדול לישראל, כמו שמוכר שם שכתב יש ספרים הרבה ועוד עתידים להיות ספרים רבים, וכלם צריכים להעולם ואסור להלעיג על אחד מהם וכו', כי רק הספרים המדברים מחקירות צריכים להרחיק במטחוי קשת. אבל כל הספרים ההולכים בדרכי התורה הקדושה בדרך אבותינו, בדרך האמונה הקדושה בנדיא מצוה גדולה להדפיסם, להרבות ספרים כחול הים, כי כל ספר שמדבר מעניני תורה הן בדרך הפשט, או דרוש, או רמז, או סוד, או פרוש, או באור, או ספרי פוסקים ושאלות ותשובות, או ספרי מוסר ואגדות וכיוצא בהם, כלם נכוחים למבין וכלם צריכים להעולם, כלם אהובים, כלם קדושים, כי כלם מדברים מרצונו יתברך הנעלם בהתורה והמצוות, ובנדיא אסור לקוץ ברבוי ספרים.

יש בני אדם שמסגל להם זה הספר דיקא, כמו שרואין בחוש, שיש בני אדם שיש להם חיות מספר זה, ויש בני אדם שמחזיק אותם ספר אחר, וגם באדם אחד בעצמו יש שנויים בין הזמן, לפעמים מתעורר להשם יתברך על ידי דבר זה שכתב זה, ולפעמים אינו יכול להתעורר כי אם על ידי דברי תורה ומוסר שכתב אחר, וגם מי שנפשו חשקה בתורה ומכילה ימיו עליה כראוי כי לכה נוצר – יש פנאי בימי האדם אשר חי על פני האדמה לעין ולהביט בספרים הרבה מאד, כמו שראינו כמה גדולים שהיו בקיאים בכמה ספרים הרבה מאד. ולמה לא נלמד קל וחמר מהעפוס, כי לא קבלו את התורה הקדושה, וכל עניני חכמתם בעסקי העולם הזה שהוא הכל וריק צל עובר, ואף על פי כן יש להם הרבה ספרים אגלים ורכבות באריכות גדול מאד, ובכל מדינה ומדינה נתחדשים אצלם ספרים הרבה מאד בכל שנה וכמעט בכל יום, ואינם קוצים ברבוי ספריהם, ומדוע נבגד אנחנו, חס ושלום, להקפיד, חס ושלום, על רבוי הספרים של התורה הקדושה אשר היא חיינו וארץ ימינו בעולם הזה.

וגם כי העולם אומרים בשם הבעל שם טוב זכר צדיק וקדוש לברכה, כי "תורת ה' תמימה" עדין, כי לא נגעו בה עדין. נמצא, שכל הספרים הקדושים והנוראים שכבר נמצאים בעולם עדין לא נגעו בעצם התורה, ועתה ראה והבין כמה ספרים צריכים עוד עד שנתחיל לגע בהתורה, מפל שכן וכל שכן לבוא חדרה ולירד לעמקה, אם כן כל הספרים הקדושים שנתחברו עד הנה עדין אינם חלק מאלף מעצם רבוי הספרים שיתגלו עוד בעת שיתגלו סתרי רזי התורה האמתיים.

שיחה יח

פַּעַם אֶחָד סִפְּרָנוּ עִמּוֹ מַעֲנִין הַדְּפֹסֶת סִפְּרִים, שְׁבִדּוּרוֹת הַלָּלוּ אַע"פ שֶׁאֵת הַדְּפוּס הַמִּצִּיאוֹ כִּמְדָּה מֵאוֹת שָׁנִים לִפְנֵי כֵן, כִּנְרָאָה שְׁבוּזֵם רִבְנוּ נַעֲשֶׂה הַדְּפוּס זֶה וּמִיִּן יוֹתֵר, וְעַל כֵּן נִתְּרָבוּ מְאֹד בְּעָלֵי מִדְּפִיסִים וְהֵם מִדְּפִיסִים בְּכָל פַּעַם סִפְּרִים הָרַבָּה מְאֹד מֵרֵאשׁוֹנִים דִּהְיִינוּ סִפְּרֵי נְבִיאִים מִלִּפְנֵי כִּמְדָּה אֶלְפֵי שָׁנִים וּסִפְּרֵי חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל מִתְּקוּפַת הַתְּנַאֲמִים וְאִמּוּרָאִים וּסְבוּרָאִים וְגִאוֹנִים וְרֵאשׁוֹנִים, וְאַחֲרוֹנִים דִּהְיִינוּ חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי כִּחֲמֵשׁ מֵאוֹת/י שָׁנָה עַד רִבְנוּ. וְקִפְּצוּ עֲלֵיהֶם זְבִינָא [קוֹנִים] מְאֹד, כִּי הִפְּלּוּ קוֹנִים סִפְּרִים עִכְשָׁו וְכו'.

וְאָמַר רַבֵּנּוּ, ז"ל פִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בַּגִּמְרָא (שָׁפַת קַל"ח:) הִיא שְׂבִיבָה בַּיּוֹם וְשָׂמִינוּ אֶת רֹאשׁ ע"ו לְנִשְׂיָא בַּמָּקוֹם ר"ג, אָמְרוּ עֲתִידָה תּוֹרָה וְשֶׁתִּשְׁתַּפַּח מִיִּשְׂרָאֵל,

⁷ אפשר שבזמן רבנו כינו אחרונים גם חכמים מתקופה קדומה יותר.

י" שבת דף קלח: ... דאמר רב עתידה תורה שתשתבח מישראל שנאמר והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מהו כשהוא אומר לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הוי אומר הפלאה זו תורה. **תנו רבנן** כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתבח מישראל שנאמר הנה ימים באים נאם ה' אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' ובתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מורח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו דבר ה' זו הלכה דבר ה' זה הקץ דבר ה' זו נבואה ומאי ישוטטו לבקש את דבר ה' אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא ואם טהורה היא ואין מבין אם טהורה היא ואם טמאה היא בהדיא כתיב ביה מכל האוכל אשר יאכל אלא לידע אם ראשונה היא ואם שניה היא ואין מבין הא נמי מתניתין היא כדתנן השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור תחילה מסתפקא להו הא דאמר ליה רב אדא בר אבהו לרבא ליחזייה האי תנורא כמאן דמלי טומאה ותיהוי פת ראשונה אמר ליה לא אמרינן ליחזייה האי תנורא כמאן דמלי טומאה דתניא יכול יהו כל הכלים מיטמאין באויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמא מכל האכל אשר יאכל אוכלין מטמאין באויר כלי חרס ואין כלים מיטמאין באויר כלי חרס תניא רבי שמעון בן יוחי אומר חס ושלוש שתשתבח תורה מישראל שנאמר כי לא תשבח מפי זרעו אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד.

עו"ש ר"ף על עין יעקב ששואל למסקנה שידעו את הברייטא שהכבר שהיה עם השרץ בתנור הוא ראשון או שני ומספקא ליה אי כמלא דמי או לא, היינו דאמר רשב"י דלא ימצא הלכה ברורה ומאי איכא בינייהו.

עיין תוס' רי"ד כאן לבאר מאי שלא ימצאו הלכה ברורה שע"כ נשנתה תוספתא זו בתחילת עדויות שגם היא מתחילה ממחלוקת הראשונה שהיתה בישראל בין ב"ש לב"ה והבינו שכ"ש בעתיד שירבו עוד יותר כי בזמן הסנהדרין כשהיתה מחלוקת הושיבו עליה סנהדרין וקבעו הלכה עפ"י רוב אבל כשגברו גזרות השמד בישראל לא יוכלו לעסוק בתורה כראוי ורבו הספקות.

צ"ע לדברי הגמ' שהשכחה תידיה בהלכות טומאה וטהרה למאי נפ"מ הרי כשאמרו זאת כבר חרב הבית וכ"ש שדברו על העתיד שבו לא ינהגו הלכות טומאה וכ"ש טומאת שרץ לשום ענין.

ועיין הקדמת הרמב"ם לטהרות שכותב שסתם תורה הוונת להלכות טומאה וטהרה, עוד כותב שם על הגמ' כאן שזה נתקיים כבר בדורות שלפניו וכ"כ בדורו אפילו ראשי ישיבות מתקשים בהלכות טומאה וטהרה. וז"ל שם "הנה כבר התבאר לך שהענין קשה בעצמו ואפילו בזמנים הקודמים. והבן אמרם עתידה תורה שתשתכח מישראל משתכחת דיני הטומאה והטהרה.. וכו'... והנה התורה בסתם הוא הלימוד בטומאה וטהרה וידיעת דינם. וכן ג"כ אמרו בטומאות וטהרות הן הן גופי תורה והוא המביא לרוח הקדש כמו שאמרו (עכו"ם דף כ.) וטהרה מביאה לידי קדושה כו'."

דהיינו שכיון שדיני טומאה וטהרה הן הן גופי תורה לכן גם כשלא נוהג טומאה וטהרה צריך לדעת את דיניה על בוריים. ועל ידם זוכה לרוח הקדש דהיינו זכרון קדושה הניל, וממילא בשבחת דיניה נשכח ח"ו גם השי". ונראה לבאר יותר כי אררבה מצד הנגלה של ההלכות אזי אררבה אכשר דרא ואפשר שילמדו יותר ובדאיתא בגמ' תענית כד סוף ע"א שרבה שאל מדוע בימי רבי יהודה אע"פ שלמדו פחות תורה וגם מה שלמדו לא הבינו אע"פ הקב"ה היה שומע תפילתם ומיד כשבקשו ירד גשם. ומבואר שם שלראשונים היה לב דהיינו שהתורה זככה את ליבם יותר ועי"ז היה להם יותר מסירות נפש, וזה עיקר שבחת התורה דהיינו מצד איכות הלימוד עד כמה רושם יעשה בלב ולא הכמות והפלפול. ועיין ערובין נג. שרוחב ליבם של ראשונים ביחס לאמוראים היה הרבה יותר כמעט בלא אפשרות להשוואה, עד שנקט שם כיחס פתח אולם ביהמ"ק לנזק מחט קטנה.

¹ בסדר הדורות איתא שהיה מג שנים אחרי החורבן וצ"ע מאידך שטת הסדר הדורות היא שהכרם ביבנה היה בזמן הבית (עי"ש תנאים ואמוראים אות ג').

¹ ועיין **ירושלמי ברכות דף ל"ג ע"א** (שם גם מובא המעשה הזה בפ"ג סוף הלכה א) דתנינן תמן ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה תמן ננינו זה מדרש דרש ראב"ע לפני חכמים ככרם ביבנה וכי כרם היה שם אלא אלו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות ככרם.

ה עיין חיי מוהר"ן קפ"ט שרביה"ק דיבר מהגמ' הוּו אמר כְּשֶׁאָמַר אֵיזָה תֵּנָא: עֵתִידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל – עֲנָה רַבִּי שְׁמַעוֹן וְאָמַר: לָאוּ, וְכוּ'. וְכֵן בִּימֵי מוֹהֲרַת ח"א אוֹת מַח כָּתוּב שֶׁאֵין דּוֹר יְתוֹס, כִּי תֵּנָא אַחַד אָמַר (שֶׁבַת קִלְחִי): "עֵתִידָה תּוֹרָה, שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, וְאָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרִי יוֹחָאי, שְׁלֵא תִשְׁתַּכַּח.

^ט **לכאורה נראה** שהנושא כאן הוא התורה שעליה היו מצטערים, ולא על ישראל שישבחו והיהו בלי תורה. אלא על התורה שתשטכן ולא ילמדו אותה. דא"ל ה"ל עתידים ישראל לשכון את התורה. ואולי יתבאר עפ"י פסחים סח: והאמר רבי אלעזר אילמלא תורה

להשוואה, עד שנקט שם כיחס פתח אולם ביהמ"ק לנקב מחט קטנה. (ראיתי בזה מאמר יפה ספר שעורי דעת יוסף יהודה ע"א א בלור פרק חומץ וצורה עמ' 27 ובעיקר בעמ' 29 30)

על־פֶּן מִדְפִּיסִים סְפָרִים הָרַבָּה וְכָל אֶחָד אֶע"פ דְּלֹא חוּזי, מְזַלִּיה חוּזי שְׁעִתִּידָה הַתּוֹרָה לְהִשְׁתַּכַּח, עַל כֵּן קוֹנָה סְפָרִים, בְּדִי שִׁיחֵיו סְפָרִים בְּיַד כָּל אֶחָד, בְּדִי שֶׁלֹּא תִשְׁכַּח הַתּוֹרָה, עַל יְדֵי רַבּוּי הַסְּפָרִים הַנִּמְצָאִים בְּיַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד.

וְאִפְלוּ בְּיַד חֵיט וְכִינִיָּצָא אֲנָשִׁים פְּשׁוּטִים שְׁטֹרֵדִים כָּל הַיּוֹם בְּפִרְסָתָם וְלֹא רִגְלִים בְּלִימּוֹד, נִמְצָאִים עֲבָשׁוּ סְפָרִים, וְכָל אֶחָד מֵרִגִּישׁ שְׁעִתִּידָה תּוֹרָה לְהִשְׁתַּכַּח עַל כֵּן מְזַדְרֵז וְכִמוּ חוּטָף דְּהִינּוּ מִמָּהֵר לִקְנוֹת וְקוֹנָה סְפָרִים בְּדִי שִׁיחֵיהָ סְפָרִים בְּיַד כָּל אֶחָד, בְּדִי שֶׁלֹּא תִשְׁכַּח הַתּוֹרָה לְהִשְׁתַּכַּח עַל־יְדֵי־זָה.

אָבֵל זֶה אֵין יוֹדְעִים, שֶׁכְּשֶׁאֵין לּוֹמְדִים הַתּוֹרָה, אֵין מוֹעִילִים הַסְּפָרִים כָּלָל. הַכוֹנָה שֶׁבִּפְרָטִיּוֹת לֹזֶה שְׁקוֹנָה אֶת הַסֵּפֶר אִם לֹא לּוֹמֵד בּוֹ לֹא הוֹאִיל כָּלֹם בְּמָה שְׁקָנָה סֵפֶר שִׁיעֲמוֹד בְּאֶרֶץ. וְרַבְּנֵנוּ זְרוּ מֵאֵד אֶת אֲנָשֵׁיו לְהַתְמִיד בְּלִימּוֹד תּוֹרָה כִּנ"ל בְּשִׁיחָה יֵז וְרֹאֵה בְּשִׁיחָה יֵט שֶׁאִמֵּר נִכְסִפְתִּי מֵאֵד לְהַמְשִׁיךְ אֶת הָעוֹלָם אֶל עֲשִׂיהָ שִׁיחָה חֵיב אֶצֶל כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְלַמּוֹד כֵּךְ וְכֵךְ בְּכָל יוֹם וְלֹא יַעֲבֹר.

כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים נִפְּל לְמוֹד הַתּוֹרָה מֵאֵד וְהַלְמוֹד הוּא מְעַט מְאֹד עֲבָשׁוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים (הֵינּוּ כִּי מָה יוֹעִילֵנוּ הַסְּפָרִים הָרַבִּים שֶׁלֹּא תִשְׁתַּכַּח הַתּוֹרָה מֵאֶחָד שֶׁאֵין לּוֹמְדִים אוֹתָהּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים) וְכִמוּ שֶׁבִּכְהָ הַטְּשִׁינָעַר רַב לִפְנֵי הַסְּתַלְקוֹתוֹ/י"א עַל מִי אֲנִי מִשְׁאִיר אֶת הַסְּפָרִים הִיתוּמִים שְׁלִי כִּי הֵיוּ לֹא סְפָרִים רַבִּים וְלֹא הִיָּה מִי שִׁילְמַד בָּהֶם. כִּי בְּדוֹר הַהוּא רַק מְעַטִּים מֵאֵד עֲסָקוּ בַּתּוֹרָה/י"ב.

לֹא נִתְקִימוּ שְׁמִים וְאֶרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקֹּת שְׁמִים וְאֶרֶץ לֹא שְׁמַתִּי: **וְכֵן בַּעֲבוּדָה זָרָה דָּף ג' (וְאִמֵּר רַבִּי שְׁמַעוֹן) בֵּן לְקִישׁ מֵאִי דְכָתִיב וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי מִלְּמַד שֶׁהַתְּנָה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית וְאִמֵּר אִם יִשְׂרָאֵל מִקְבִּלִין אֶת תּוֹרַתִּי מוֹטֵב וְאִם לֹא אֲנִי אֲחִזֵּר אֶתְכֶם לְתוֹדוֹ וּבּוֹדוֹ (וְהִינּוּ דֹאמֵר חֻזְקִיהָ) (וְאִמֵּר חֻזְקִיהָ) מֵאִי דְכָתִיב מִשְׁמִים הַשְּׁמַעַת דִּין אֶרֶץ יִרְאֵה וְשִׁקְטָה אִם יִרְאֵה לְמָה שְׁקִטָה וְאִם שְׁקִטָה לְמָה יִרְאֵה אֵלָּא בַּתְּחִלָּה יִרְאֵה וְלִבְסוֹף שְׁקִטָה. אָבֵל בְּאֵמַת אֵין עֶרֶךְ לְתוֹרָה וְלֹא לְעוֹלָם שְׁמַתִּיקִים עַל יְדֵה אֵלָּא בְּשִׁבִּיל יִשְׂרָאֵל שִׁתְּקַרְבוּ לְהַקְבִּי"ה. עֵינֵי רִישׁ תּוֹרָה יֵז וְעֵינֵי מִדְרַשׁ רַבָּה אֵיכָה הַקְדָּמָה פִּסְקָה ב' ר' הוֹנָה וְר' יִרְמִיָּה בִּשְׁם ר' חִיָּיא בֶּר אָבָא אֲמַרִי כְּתִיב (יִרְמִיָּה ט"ז) וְאוֹתִי עֲזָבוּ וְאֶת תּוֹרַתִּי לֹא שָׁמְרוּ הִלּוּאִי אוֹתִי עֲזָבוּ וְתוֹרַתִּי שָׁמְרוּ מִתּוֹךְ שְׁחִיו מִתְּעַסְקִין בָּהּ הַמְּאוּרָה שֶׁבָּהּ הִיָּה מִחֲזִירִין לְמוֹטֵב. כִּי הֵעִיקָר שִׁישְׂרָאֵל יִחְזְרוּ לְמוֹטֵב.**

'עִי"ש בַּגְמ' שֶׁבַת הַנ"ל שֶׁרַב לְמַד זֹאת מִפְּסוּק בְּדַבְרִים כַּח "וְהַפְּלֵא ה' מִכּוֹתָךְ" וּפִירֵשׁ אוֹתוֹ עַפ"י פְּסוּק בִּישְׁעִיהוּ כַּט "הִנֵּנִי יוֹסִיף לְהַפְּלִיא וְכו'" וְאִבְדָה חֻכְמַת חֲכָמָיו וְכו'". וְעַי"ה רַב חֵי אַחֲרֵי רִשְׁבִּי, מְדוּעַ עֵדִין סִבֵּר כַּחכְמִים, וּבִפְרָט לִמ"ד שְׁהוּא רַבִּי אָבָא שְׁבּוּזָה"ק. וְאִם סִבֵּר כַּחכְמִים מְדוּעַ לֹא לְמַד כַּחכְמִים מִפְּסוּק מִפּוֹרֵשׁ בַּעֲמוּס ח' "שְׁוֹטֵט לִבְקֵשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ". וְנִרְאֵה כִּי בְּאֵמַת אֵין מִחְלּוֹקֶת וְגַם רִשְׁבִּי יָדַע שֶׁתִּשְׁתַּכַּח הַתּוֹרָה, וְהַעֲצָה שְׁלֹו אֵינָה שֶׁלֹּא תִשְׁתַּכַּח, אֵלָּא שֶׁאֵעִפ"כ לֹא יִהְיֶה נִיתוּק מִהַקְבִּי"ה. וְאוֹלֵי אֶפ"ל טַעַם שֶׁרַב לְמַד מִהַפְּסוּק בִּישְׁעִיהוּ, כִּי בִּפְסוּק הַזֶּה רְמוּז גַּם כִּי צִדָּר רִשְׁבִּי יִתְקַן אֶת שְׁכַחַת הַתּוֹרָה, כִּי מִבּוֹאֵר בּוֹ הַטַּעַם לְשִׁכַּחַת הַתּוֹרָה דְּכָתִיב (יג) וַיֹּאמֶר אֲדָרְגִי יָעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִי וּבִשְׁפָתַי כְּבָדוֹנִי וְלִבּוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי וְתִהְיֶה יִרְאַתָּם אֶתִּי מִצּוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה: (יד) לָכֵן הִנֵּנִי יוֹסִיף לְהַפְּלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְּלֵא וְפָלָא וְאִבְדָה חֻכְמַת חֲכָמָיו וְכִינָה נִבְנִי וְתִסְתַּמֵּר: מִבּוֹאֵר שֶׁשְׁכַּחַת הַתּוֹרָה הִיא בְּגִלָּל שֶׁאֵין יִרְאֵה וּמִתְפַּלְלִים בְּלֹא לֵב וּבְלֹא כּוֹזֶנָה, וּמִבּוֹאֵר בַּתּוֹרָה טו אוֹת ח' שֶׁהִתִּיקוֹן לֹזֶה הוּא לְכַבֵּד אֶת הַצַּדִּיק וְלִבּוֹא לְשִׁמוּעַ תּוֹרָה מִפִּיו, וְזוֹ הַסִּיבָה שֶׁרִשְׁבִּי אֲמַר שֶׁלֹּא תִשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, וְחֲכָמִים לֹא יִרְדּוּ לְסוֹף דַּעְתּוֹ, כִּי רַק הוּא יָדַע מַעֲלַת הַצַּדִּיקִים אֲמִיתִים, שֶׁהֵם אוֹצֵר שֶׁל יִרְאֵת שְׁמִים שִׁישׁ בְּכוּחַם לְהַחֲזִיר לְמִי שֶׁבָּא אֵלֵיהֶם וּמִכְבֵּדֵם אֶת הִירְאָה וְאִהְבָה וְכוּנָתָה הֵלֵב בַּתְּפִלָּה שְׁעִי"ז גַּם תִּצָּא וְתִתְגַּלֶּה הַתּוֹרָה מִהַכִּסִּי הַנִּפְלֵא שְׁעִלֶּה.

עִתִּידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח – עֵינֵי לִיקוּה"ל מִנְחָה ז' אוֹת נו (שֶׁהוּא בַּתּוֹרָה נִתֵּן אוֹת ב') שֶׁרִשְׁבִּי וְחֲבֵרָיו הִיוּ תִיקוֹן לִר"ע וְתַלְמִידָיו שְׁמִיתָתָם הִיָּה בַּח"י מִיתָת ז' הַמְּלָכִים בַּח"י שְׁבִירַת הַכִּלִּים. וְהַבִּיאֹר נ"ל כִּי ר"ע וְתַלְמִידָיו רָצוּ לְהֵאִיר אוֹר בַּחוּשׁ הַגְּלוּת שְׁהוּלָךְ וְבָא, אָבֵל כָּל אוֹר חֹדֶשׁ שָׁבָא בְּפַעַם הָרִאשׁוֹנָה אֵין כַּח בְּכָלִים לְקַבֵּל, בְּבַח"י אֵין אֵדָם עוֹמֵד עַל דְּבַרִי תּוֹרָה אֵלָּא עִי"ש שֶׁנִּכְשַׁל בָּהֶם, וְזֶה בַּח"י שְׁבִירַת לִחוֹת רִאשׁוֹנוֹת, כִּי חִזּוֹק הַכִּלִּים הוּא מִהַאֹר עֲצֻמוּ וְרַק עִי"ש שֶׁנִּשְׁבְּרִים אוֹי יִכּוּלִים לְהַתְחַזֵּק מִהַרְשִׁימוּ שֶׁנִּשְׁאָר וְאוֹ יִכּוּלִים לְקַבֵּל הַאֹר, לָכֵן רִשְׁבִּי וְחֲבֵרָיו כִּבְר הִיוּ בְּבַח"י תִיקוֹן כִּלְפִי ר"ע וְתַלְמִידָיו הָרִאשׁוֹנִים.

וְאוֹלֵי עוֹד אֶפ"ל שֶׁמְגוּלָה מַעֲלַת ר"ע שְׁהוּצִיא לְאוֹר תַּעֲלוּמוֹת תּוֹרָה שֶׁבַע"פ, וְעוֹד נִטַּע אֶת שֶׁרֶשׁ הַסּוּד בַּתֵּלִים שֶׁל הַלְכוֹת עַל כָּל קוֹץ וְקוֹץ לְהֵאִיר חֻשְׁכַּת הַגְּלוּת שֶׁאֲחֵר חוֹרְבֵן הַבַּיִת, לָכֵן הִיוּ לוֹ כ"ד אֲלָף תַּלְמִידִים דִּיקָא, כִּי כ"ד מוֹרָה עַל כָּל הַצַּדִּידִים וְצִדִּידִים צַדִּידִים (כִּידוּעַ שִׁישׁ ו' צַדִּידִים וִיב אֲלִכְסוֹנִים וְלִכָּל אֲלִכְסוֹן שְׁנֵי צַדִּידִים, לָכֵן בְּשִׁרְעָה הַגַּמ' לְהַפְּלִיג בְּקוּשִׁיא אוֹ תִירוּץ נוֹקֻטָּה כ"ד קוּשִׁיּוֹת עַל כָּל חִידוּשׁ, אוֹ כ"ד תִּירוּצִים עַל כָּל קוּשִׁיא כִּמְבּוֹאֵר בְּמַעֲשֵׂה פְטִירַת ר"ל ב"מ פד. וּבְמַעֲשֵׂה בְרִשְׁבִּי וְחוֹתֵנוּ רִשְׁבִּי בְּשִׁינָא רִשְׁבִּי מִהַמַּעֲרָה שֶׁבַת לִג: (שְׁמַעְתִּי מִהַרְצִיחַ)) דְּהִינּוּ שְׁכַפִּי כָּל הַצַּדִּידִים שְׁגִילָה ר"ע בַּתּוֹרָה, כֵּךְ אֲלִפִי תַלְמִידִים הִיוּ לוֹ, אָבֵל עֵדִין לוֹ הִיוּ לְהֵם הַכִּלִּים כְּרֹאוּי לְכָל הָאוֹר הַנִּפְלֵא הַזֶּה, עֵינֵי תּוֹרָה ק' שֶׁכְּשֶׁחֲכָמָתוֹ גְּדוּלָה מִמַּעֲשֵׂיו אֵין דַּעְתּוֹ נוֹחָא עִם הַבְּרִיּוֹת אֵלָּא הַתּוֹרָה מִרְתַּחָא בִּיה. אָבֵל רִשְׁבִּי צִמְצַם אֶת הָאוֹר שֶׁל ר"ע כְּמוֹבָא בַּגְמ' גִּיטִין טו. וְכֵן אֲמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן לְתַלְמִידָיו בְּנֵי שְׁנֵי מוֹדוֹתֵי תְרוּמוֹת מִתְרוּמוֹת מִידוּתוֹי שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא.

עִי"ש בַּתּוֹרָה נִתֵּן הַנ"ל הָעֵרַת הָרֵב נִתֵּן צִבִי קִנִּיג ז"ל שֶׁהַחֲכָמִים בִּיבְנֵה רָאוּ בְרוּחַ קִדְשֵׁם שֶׁר"ע וְחֲבֵרָיו יִנְסוּ לְהֵאִיר בַּחוּשׁ וּבַסּוּד הַשְּׁבִירָה לֹא יִצְלִיחוּ וְלָכֵן סִבְרוּ שֶׁהַתּוֹרָה תִשְׁכַּח מִיִּשְׂרָאֵל כִּידוּעַ שְׁמִשֵּׁם נִמְשָׁךְ שְׁכַחַת הַתּוֹרָה כִּי שְׁבִירַת הַלִּחוֹת בַּח"י שְׁבִירַת הַכִּלִּים כִּידוּעַ, וּמִשְׁבִּירַת הַלִּחוֹת נִמְשָׁךְ שְׁכַחַת הַתּוֹרָה כְּמוֹבָא בְּעֶרְבוּבִין נד, וְרִשְׁבִּי שֶׁהִיָּה הִתִּיקוֹן שֶׁלָּהֶם הַמְשִׁיךְ אֶת הָאוֹר מִחֲדָשׁ.

בִּירוּשָׁלַיִם סְנֵהֲדָרִין פ"א ה"ב מוֹבָא שֶׁרַק ר"ע הִשִּׁיג מַעֲלָתוֹ שֶׁל רִשְׁבִּי דֹאִיתָא שֶׁם אֲמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה דִּיקָא שְׁאֵין וְבוֹרָאךְ מְכִירִין כּוֹחַךְ. (אֲמַנֵם זֶה הִיָּה קוֹדֵם שֶׁרִשְׁבִּי הִיָּה בְּמַעֲרָה). כִּי יָדוּעַ שֶׁהַכָּלֵל שְׁצִדִּיק הַדּוֹר הָאֲמִיתִי קִשָּׁה לְעַמּוֹד עַל דַּעְתּוֹ וְכְמוֹבָא בְּסוֹף הַמְּגִלָּה וְרִצּוֹ לְרוֹב אַחִיו. גַּם אַחִי יוֹסֵף הַצַּדִּיקִים לֹא יִרְדּוּ לְסוֹף דַּעְתּוֹ שֶׁל אַחִיהֶם הַצַּדִּיק. וְעֵינֵי תּוֹרָה קמ שֶׁהַנְּהַגַת הַצַּדִּיק הִיא הַפֶּךְ הַהִגִּיּוֹן שֶׁלּוֹ וְרַק בַּתְּלִמִּידִים מִתְגַּלֶּה כִּי הַהִגִּיּוֹן שֶׁלּוֹ בְּבַח"י חוֹתֵם שְׁהוּ אַהֲפֵךְ הַנְּחָתָם.

^א רֹאֵה אוֹצֵר נַחֲמָנִי (לר' נַחֲמָן יִשְׂרָאֵל בּוֹרֶשְׁטִין) אוֹת קַב – עוֹד שְׁמַעְתִּי מִהַנ"ל שֶׁשְׁמַע מִמּוֹרֵינוּ הָרֵב רַבִּי אֲבֵרָהם סוֹפֵר שֶׁטְרַנְהֶרֶץ ז"ל שִׁזְקִינוּ הָרֵב מִטְשַׁעֲרֵין ז"ל כְּבָה מֵאֵד לִפְנֵי פְטִירָתוֹ וְהַתְּאֵנָה בְּאִמְרוֹ: עַל מִי אֲנִי עוֹזֵב הִיתוּמִים שְׁלִי. וְלֹא הִבִּינוּ כּוֹזֶנָתוֹ עַל אִיזָה יְתוּמִים הוּא

אעפ"כ נראה שטוב שנדפסו הרבה ספרים וטוב שקנו אותם הרבה גם מי שלא למד בהם ועי"ז נשארו ספרים לדורות אחרונים דאכשר דרא ורבו הלומדים.

עד כאן ביאור חברותא לשיחה יח

מדבר, הלא הוא חיתן מכבר כל צאצאיו. ושאלו אותו מי הם היתומים שטח עליהם. והשיב באנחה עמוקה: "איך מיין מיינע ספרים, האט דיא אלע ספרים וואס איהר זעהט, ווער וועט לערנען אין זיי?". כי היו לו מאות ספרים ראשונים ואחרונים ושו"ת וספרי יראים וחסידות וכל ספרי רבינו ז"ל ומוהרנ"ת ז"ל. והוא שהיה בקי וגאון עצום בכל הספרים ושקד עליהם יומם ולילה, וכעת מי ימשיך לטפל בהם (כי בנו הרב לא היה בר הכי כאביו) וממילא כל הספרים הללו ישארו יתומים ועל זה לבי עלי דוי.

^{יב} **ראה שיש"ק ח"ג** אות שמ – ב'שמסר הרב מש'שערין את ספריו לדפוס, אמר כמתאונן על ירידת ערך למוד ועסק התורה בימים אלו בצחות ובכאב: "כיום" צריכים לחדש דברי תורה לבד, ולבד להדפיסם, ולבד ללמוד בהם, ולבד גם לקיים את הנאמר בהם.

